

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΠΑΤΣΗΣ

Επιστημονική Εσπερίδα Σχεδιασμένη Ανάπτυξη ή Αποανάπτυξη,
Μνήμη Δημήτρη Μπάτση (1916-1952)

Σχεδιασμένη Ανάπτυξη ή Σχεδιασμένη Καθυστόταξη;

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΜΑΡΙΟΛΗΣ

Σειρά Δημοσιεύσεων Οικονομικού Τμήματος

Αρ. 78

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2022

Σχεδιασμένη Ανάπτυξη ή Σχεδιασμένη Καθυπόταξη;

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΜΑΡΙΟΛΗΣ

Καθηγητής Πολιτικής Οικονομίας, Τμήμα Δημόσιας Διοίκησης, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Ομάδα Μελέτης Στραφαιϊανών Οικονομικών, και Ινστιτούτο Κοινωνικών Ερευνών Δημήτρης Μπάτση, mariolis@hotmail.gr

Περίληψη

Το παρόν κείμενο εστιάζει σε δύο κεντρικά ζητήματα, τα οποία και συνδέει, εν τέλει, μεταξύ τους. Το πρώτο ζήτημα είναι η κατά τις τελευταίες δεκαετίες επιβληθείσα Οικονομική Επιστήμη και Πολιτική, και το δεύτερο ζήτημα είναι ο πυρήνας της θέσης του Δημήτρη Μπάτση, στο βιβλίο του «Η Βαρεία Βιομηχανία στην Ελλάδα». Τέλος, κάνει μία υπόμνηση στις καταβολές του έργου του Μπάτση: αυτό το «προδικαστικό» ζήτημα – κατά κανόνα – παρακάμπτεται, διανοίγοντας, έτσι, το πεδίο στις καταθέσεις των εξαρτημένων αντανακλαστικών, της μίας ή της άλλης «απόχρωσης».

Λέξεις Κλειδιά: Βαλρασιανό σύστημα, Κεφαλαιοκρατική αγορά, Κριτική αφήγηση, Μεταπολεμικός σοβιετικός κεντρικός σχεδιασμός, Σχεδιασμένη ανάπτυξη

1. Η Επιβληθείσα Οικονομική Επιστήμη και Πολιτική

Τα αγνοούν όλα αυτά, όπως αγνοούν και τους πραγματικούς νόμους που διέπουν την καπιταλιστική οικονομία και τις ενδογενείς της αντιθέσεις. Κι όμως θέλουν να ονομάζονται και να θεωρούνται σοσιαλιστές και «αντικειμενικοί» επιστήμονες οικονομολόγοι. Δημήτρης Μπάτσης, Η Βαρεία Βιομηχανία στην Ελλάδα, σελ. 393.

Η Οικονομική Επιστήμη και Πολιτική που επιβάλλεται στους ακαδημαϊκούς χώρους και, συνεπώς, στο σύνολο της κοινωνικής ζωής, εμφανίζεται ως μία τεράστια συσσώρευση μαθηματικών τύπων, οι οποίοι αποδεικνύουν ότι η – λεγόμενη – Αγορά, η συγκροτούμενη από εγωιστικά οικονομικά υποκείμενα, τα οποία δεν επιδιώκουν παρά το ίδιο συμφέρον τους, συνιστά αυτο-ρυθμιζόμενο (ομοιοστατικό) και οικονομικά αποτελεσματικό σύστημα. Και αυτή η συσσώρευση μαθηματικών τύπων εμφανίζεται, με τη σειρά της, ως αδιάλειπτη ανάπτυξη του επιστημονικού προγράμματος του – λαμπρού μηχανικού και οικονομολόγου – Λέον Walras (1834–1910), το οποίο θεμελιώθηκε, κατά πρώτον, με το έργο του *Éléments d'Économie Politique Pure* (1η έκδοση το 1874).

Η αλήθεια είναι, ωστόσο, ότι το πρόγραμμα του Walras εκκίνησε από μία παρανόηση και έχει καταλήξει σε τέσσερις, τουλάχιστον, βασικές αστοχίες.

1.1. Η Παρανόηση

Στο Μάθημα 40, παράγραφος 368, του προαναφερθέντος έργου του, ο Walras ισχυρίζεται ότι το τυπικό σύστημα της Αγγλικής Πολιτικής Οικονομίας (εκείνο του David Ricardo) είναι ελλιπές (υπο-προσδιορισμένο) και, άρα, απαιτείται η συγκρότηση νέου συστήματος, όπου τόσο οι τιμές των εμπορευμάτων όσο και η κατανομή του κοινωνικού εισοδήματος (σε μισθούς–τόκους–κέρδη–γαιοπροσόδους) θα προσδιορίζονται βάσει ενός και του αυτού οικονομικού νόμου, δηλαδή του λεγόμενου «Νόμου της Ζητήσεως–Προσφοράς». Ωστόσο, το έτος 1898 ο Vladimir Karponich Dmitriev απέδειξε ότι, στην πραγματικότητα, το σύστημα της Αγγλικής Πολιτικής Οικονομίας είναι αυτο-συνεπές και πλήρως προσδιορισμένο και, συνεπώς, οι αιτιάσεις του Walras δεν μπορούν να γίνουν δεκτές.¹ Και το 1960 ο Piero Sraffa όχι μόνο γενίκευσε το πόρισμα του Dmitriev, αλλά και απέδειξε ότι ο προσδιορισμός της κατανομής του κοινωνικού εισοδήματος βάσει του «νόμου της ζητήσεως–προσφοράς» είναι – απλώς – ανέφικτος.²

1.2. Οι Βασικές Αστοχίες

(i). Ο ίδιος ο Walras δεν κατόρθωσε να αποδείξει ότι το σύστημά του (α) έχει λύση, και ότι αυτή η λύση είναι (β) μοναδική, (γ) οικονομικά σημαντική, (δ) ευσταθής, και (ε) ταχέως επιτεύξιμη. Για την ακρίβεια, προκειμένου να πραγματευτεί αυτό το νευραλγικό, πενταπλό πρόβλημα αναγκάστηκε να επινοήσει έναν ανατροφοδοτικό και εκτός αγοράς μηχανισμό, ο οποίος διασυντονίζει, μέσω της μεθόδου δοκιμής–σφάλματος, τα αποκεντρωμένα σχέδια των οικονομικών υποκειμένων και, έτσι, ανακατευθύνει τις αποφάσεις τους προς τη διαμόρφωση μίας κατάστασης γενικής ισορροπίας, δηλαδή ισότητας ζητήσεως–προσφοράς σε όλες, ταυτοχρόνως, τις αγορές. Αλλά ακόμα και εάν δεχτούμε αυτή την αυτο-αντιφατική επινόηση, έχει αποδειχθεί ότι η ταχύτητα σύγκλισης των αγορών προς την ισορροπία καθορίζεται από *συστημικές* παραμέτρους, τις οποίες τα εγωιστικά οικονομικά υποκείμενα δεν είναι, επομένως, σε θέση να επηρεάσουν. Ως εκ τούτου, απαιτείται ένας πρόσθετος, δευτέρας τάξεως μηχανισμός (πάλι εκτός-αγοράς), ο οποίος θα στοχεύει στον επηρεασμό των εν λόγω παραμέτρων.

¹ Ατυχώς, ο Dmitriev έγραψε στη ρωσική γλώσσα, ήταν εκτός ακαδημαϊκών χώρων και πολύ μπροστά από την εποχή του, ενώ έφυγε σε ηλικία 45 ετών. Έτσι, τα γραπτά του, αν και τμήμα τους δεν διέφυγε της προσοχής ενός Ladislaus von Bortkiewicz (ο οποίος, μάλιστα, αλληλογραφούσε με τον Walras), δεν έγιναν ευρέως γνωστά (παρόλα αυτά, είχαν κάποια επίδραση στην ανάπτυξη των σοβιετικών μεθόδων κεντρικού σχεδιασμού της εθνικής οικονομίας).

² Όπως έχει επισημανθεί από τον Kurz (2016), η παρανόηση του Walras αναπαράγεται έως τις μέρες μας, και ως χαρακτηριστικό παράδειγμα αναφέρει δύο άρθρα ενός εκ των μεγίστων θεμελιωτών της νεότερης βαλρασιανής θεωρίας της γενικής ισορροπίας, του Kenneth J. Arrow, δημοσιευμένα το 1972 και το 1991.

Το συμπέρασμα είναι, λοιπόν, ότι ο Walras δεν κατέληξε παρά σε ένα σχεδιοποιούμενο οικονομικό σύστημα, το οποίο εμπεριέχει, ταυτοχρόνως, την κεφαλαιοκρατική αγορά!³

(ii). Κατά τις δεκαετίες 1940–1950, οι ενταγμένες στη βαλρασιανή παράδοση εργασίες του Paul A. Samuelson, απέδειξαν ότι το «ελεύθερο διεθνικό εμπόριο», αν και οδηγεί σε αύξηση της «πίτας» (δηλαδή, της εθνικής κατανάλωσης ανά μονάδα απασχολούμενης εργασίας), σε κάθε εμπορευόμενη εθνική οικονομία, δεν οδηγεί σε αύξηση όλων των «κομματιών», στις οποίες αυτή η «πίτα» κατανέμεται, μέσω των «αυθόρμητων δυνάμεων της αγοράς». Συνεπώς, απαιτείται ένας εκτός αγοράς αναδιανεμητικός μηχανισμός (π.χ. το Κράτος με τα φορολογικά «μαχαίρια και κουτάλια» του), ούτως ώστε να επωφελούνται, εν τέλει, οι πάντες από την «απελευθέρωση του εμπορίου».

Τη δεκαετία του 1970, οι Sergio Parrinello, Ian Steedman, John Stanley Metcalfe, και Lynn Mainwaring, έλαβαν υπόψη την προαναφερθείσα απόδειξη του Sraffa και, έτσι, ανακάλυψαν ότι, επιπλέον, (α) το «ελεύθερο εμπόριο» δύναται να οδηγεί ακόμα και σε μείωση της «πίτας», σε κάθε εμπορευόμενη εθνική οικονομία, και (β) για αυτή τη – καθόλα πιθανή – μείωση δεν «ευθύνεται» το «ελεύθερο εμπόριο», γενικά, αλλά το διεπόμενο από την επιδίωξη της μεγιστοποίησης του ποσοστού των κερδών εμπόριο, ειδικά, δηλαδή το κεφαλαιοκρατικό εμπόριο (βλέπε Steedman, 1979, [1979] 1993).

(iii). Στις αρχές της δεκαετίας του 1970, οι αυστηρώς βαλρασιανές εργασίες των Hugo Sonnenschein, Rolf Mantel, και Gérard Debreu οδήγησαν σε ένα σημαντικότατο συμπέρασμα, το οποίο κατά περίεργο (;) τρόπο άργησε πάρα πολύ να διαδοθεί στη δευτερογενή βιβλιογραφία, ενώ ακόμα και σήμερα, όπου αποκαλείται «Θεώρημα Sonnenschein–Mantel–Debreu», δεν είναι ευρέως γνωστό.⁴ Αυτό το θεώρημα λέει: Ακόμα και όταν το σύστημα του Walras δέχεται μία οικονομικά σημαντική επίλυση, τίποτε δεν εγγυάται ότι η λύση του είναι μοναδική ή και ευσταθής. Μάλιστα, ενδέχεται να υπάρξει απειρία λύσεων. Επομένως, μία άμεση συνέπεια αυτού του θεωρήματος είναι ότι οι εξαγόμενες από το βαλρασιανό σύστημα προτάσεις οικονομικής πολιτικής είναι κατ' ανάγκη ασαφείς και, άρα, επισφαλείς.⁵

³ Αυτό, σε συνδυασμό – κυρίως – με το γεγονός ότι ήταν υπέρ της εθνικοποίησης της έγγειας ιδιοκτησίας, μάλλον εξηγεί το γιατί ο Walras δεν περιλαμβάνεται σε ορισμένες, τουλάχιστον, ανθολογίες της «φιλελεύθερης σκέψης», ενώ, την ίδια στιγμή, περιλαμβάνονται – για παράδειγμα – εκπρόσωποι εκδοχών του Αναρχισμού (χαρακτηριστικά, βλέπε Butler, 2019).

⁴ Για παράδειγμα, ανέτρεξε στα διεθνώς χρησιμοποιούμενα μεταπτυχιακά εγχειρίδια Μικροοικονομικής Θεωρίας, αλλά και σύγκρινε, σχετικά, την 1η (1987) με την 3η (2018) έκδοση του μνημειώδους λεξικού: *The new Palgrave. A dictionary of economics*. London: Palgrave Macmillan.

⁵ Μετά την κρίση αναπαραγωγής του διεθνικού κεφαλαιοκρατικού συστήματος των αρχών της δεκαετίας του 1970 (δηλαδή, για την αντιμετώπιση αυτής της κρίσης), επιβλήθηκαν στη Μακροοικονομική Θεωρία και Πολιτική οι βασικές αρχές της λεγόμενης «Νέας Κλασικής Οικονομικής» (των Robert Lucas, Thomas J. Sargent, και Robert J. Barro – αποκαλείται και «Μονεταρισμός Δεύτερου Τύπου»). Η πεμπτούσια των αρχών αυτής της Σχολής βρίσκεται στην ακόλουθη, διατυπωθείσα ήδη από το 1968, πρόταση του Friedman (1968, σελ. 8): Το «φυσικό ποσοστό ανεργίας» είναι εκείνο το ποσοστό ανεργίας,

(iv). Στην πραγματικότητα, η κατάσταση είναι πολύ πιο δύσκολη για την επιβληθείσα Οικονομική Επιστήμη και Πολιτική. Διότι, εάν το «Θεώρημα Sonnenschein–Mantel–Debreu» εμπλουτιστεί με την απόδειξη του Sraffa, συνάγεται ότι κάθε πρόταση (θεωρίας ή και πολιτικής) που εξάγεται από ένα συνεπές και κατά το – αντικειμενικώς – δυνατό πλήρες σύστημα, εξαρτάται, στη γενική περίπτωση, από την κατανομή του κοινωνικού εισοδήματος, δηλαδή από το ύψος του χρηματικού ωρομισθίου ή, εναλλακτικά, του ποσοστού των κερδών – ύψος το οποίο το ίδιο το σύστημα δεν είναι σε θέση να προσδιορίσει και, επομένως, πρέπει να εκληφθεί ως εξωγενώς δεδομένο μέγεθος.⁶

Αυτό είναι το γενικό πόρισμα σραφφαϊανών και συναφών μετα-κεϋνσιανών ερευνών, κατά τις τελευταίες τέσσερις δεκαετίες, και το βαθύτερο νόημά του είναι, κατά τη γνώμη μου, το επιστημολογικό αδιέξοδο του Μεθοδολογικού Ατομικισμού. Ειπωμένο εν συντομία, αυτό το αδιέξοδο συνίσταται στο ότι, εν αντιθέσει με ό,τι πρεσβεύει ο Μεθοδολογικός Ατομικισμός, τα άτομα και τα συμφέροντά τους δεν υπάρχουν έξω και πριν από την κοινωνία, αλλά μόνο εντός και διαμέσου της κοινωνίας. Υπάρχουν εντός και διαμέσου, ειδικότερα, των υφιστάμενων σχέσεων παραγωγής, προσθέτει ο Διαλεκτικός–Ιστορικός Υλισμός.

2. Ο Πυρήνας της Θέσης του Μπάτση

Η πορεία για την ανέλιξη της οικονομίας μέσα σε ανώτερης μορφής κοινωνικό πλαίσιο αρχίζει για την Ελλάδα με τη λαϊκή δημοκρατία. Αυτοί που αρνιούνται τη βασική αυτή αλήθεια και προσπαθούν να την κρύψουν από το λαό με μεγαλόστομες φράσεις, είναι οι ψευτοσοσιαλιστές που κυκλοφορούν στην αγορά της ελληνικής «ντιλετάντικης» διανόησης, τόσο από τα δεξιά όσο και από «τ' αριστερά».

Δημήτρης Μπάτσης, *Η Βαρεία Βιομηχανία στην Ελλάδα*, σελ. 232.

το οποίο εξάγεται από την επίλυση του βαλρασιανού συστήματος γενικής ισορροπίας, υπό τον όρο ότι περιλαμβάνουμε, σε αυτό το σύστημα, τα ισχύοντα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά των αγορών εργασίας και εμπορευμάτων, τις ατέλειες της αγοράς, τη στοχαστική μεταβλητότητα ζήτησεως–προσφοράς, το κόστος συλλογής πληροφοριών για κενές θέσεις εργασίας και άτομα που διατίθενται να εργασθούν, το κόστος μετακίνησης από θέση σε θέση κ.λπ..

⁶ Δεν είναι χωρίς ενδιαφέρον το πώς αντιμετωπίζει, τελικά, τις όποιες δυσκολίες συναντά η επιβληθείσα οικονομική επιστήμη: όταν διαπιστώνει ότι είναι αδύνατο να επιλυθούν εντός του συστήματός της, τις καταχωρεί ως εκφράζουσες «*pathological*» (έναντι «*healthy*»), «*irregular*» (έναντι «*regular*») ή «*badly behaved*» (έναντι «*well-behaved*») καταστάσεις-περιπτώσεις, και, στο μέτρο του δυνατού, τις παραδίδει, εν συνεχεία, στη σιωπή. Όμως, για να είμαι απολύτως ειλικρινής, οφείλω να προσθέσω ότι το ίδιο κάνει η «Μαρξιστική» Πολιτική Οικονομία που επιβίωσε στους ακαδημαϊκούς χώρους (και όχι μόνο), ιδίως μετά τη δεκαετία του 1970 (υπό την ισχυρή παραδοχή, βεβαίως, ότι και εκείνη διαθέτει κάποιο επιστημονικό σύστημα). Διαφαίνεται, λοιπόν, ότι υπάρχουν περιθώρια εφαρμογής του υποδείγματος κριτικής της παραδοσιακής Ψυχιατρικής του Thomas Szasz στην Οικονομική Επιστήμη – τόσο στην κυριαρχούσα όσο και σε «*radical*» εκδοχές της.

Η βαθιά και εκτενής ανάλυση του Δημήτρη Μπάτση, πρώτο, απορρίπτει τη θεώρηση της κεφαλαιοκρατικής αγοράς ως αυτο-ρυθμιζόμενο και οικονομικά αποτελεσματικό σύστημα και, δεύτερο, στοχεύει στη μέσω σχεδιασμού της εκβιομηχάνισης ανασυγκρότηση και αποδέσμευση της ελληνικής οικονομίας από την ιμπεριαλιστική εκμετάλλευση. Το τελικό συμπέρασμά του για τις μεταπολεμικές εκθέσεις των αλλοδαπών οργανισμών που αφορούσαν στην εκβιομηχάνιση της Ελλάδας, είναι ότι οδηγούν στη ματαίωση της σχεδιασμένης ανασυγκρότησης: «[...] όχι μόνο δε[ν] βάζουν τις βάσεις για ολόπλευρη εσωτερική οργανική ανάπτυξη της οικονομίας και μία ριζική μετατροπή στη διάρθρωσή της τοποθετώντας σε πρώτη γραμμή τη βαρειά βιομηχανία, αλλά και [...] επιδιώκουν τη «*σχεδιασμένη καθυπόταξη*» της οικονομίας μας στα συμφέροντα του ξένου μονοπωλιακού κεφαλαίου, που θέλει να τη χρησιμοποιεί σαν ιδανική περιοχή για την τοποθέτηση πιστωτικών κεφαλαίων και για εμπορική δράση με μονοπωλιακά προνόμια.» (Μπάτσης, [1947] 1977, σελ. 190).

Ωστόσο, από την άλλη πλευρά, και σε *πλήρη* συμφωνία τόσο με τις θέσεις του Κ.Κ.Ε. και του Ε.Α.Μ. όσο και με εκείνες του μεταπολεμικού σοβιετικού κεντρικού σχεδιασμού,⁷ ο Μπάτσης δεν θεωρεί ότι, δεδομένου του χαρακτήρα και της βαθμίδας ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων στην Ελλάδα, η σχεδιασμένη ανάπτυξη συνεπάγεται την εκμηδένιση του ρόλου που δύναται να διαδραματίσει η αγορά. Συγκεκριμένα, επισημαίνει: «Η σχεδιοποίηση της οικονομίας έχει τον ακόλουθο διπλό σκοπό: α) Να υποβληθούν σε πειθαρχία οι δυνάμεις εκείνες της αγοράς, που με την αυθόρμητη κυριαρχία τους εμποδίζουν να εκπληρωθούν οι σκοποί της ανασυγκρότησης και β) ταυτόχρονα να καθοδηγήσουμε και να προσανατολίσουμε με οικονομικά μέσα τις δυνάμεις της ιδιωτικής πρωτοβουλίας και να τις ενθαρρύνουμε στα σημεία που υποβοηθούν να πραγματοποιηθεί το οικονομικό σχέδιο. Η διαφύλαξη λοιπόν της ζωτικότητας της αγοράς είναι από τα βασικότερα καθήκοντα της σχεδιασμένης οικονομικής πολιτικής στη λαϊκή δημοκρατία.» (Μπάτσης, [1947] 1977, σσ. 204–205).

Ας έρθουμε, λοιπόν, στο σήμερα: Όταν άρχισε να ασκείται η Πολιτική των Μνημονίων, ειπώθηκε, από επίσημα χείλη, ότι τα Μνημόνια είναι τα μόνα Προγράμματα Οικονομικής Πολιτικής που απέκτησε ποτέ η Ελλάδα της Μεταπολίτευσης. Δεν θα ήθελα να ρωτήσω γιατί όλοι όσοι εξέφρασαν αυτή την άποψη, ενώ μάλλον απρόσκοπτα είχαν καταλάβει διάφορες ακαδημαϊκές και λοιπές θέσεις, ποτέ δεν μπήκαν στον κόπο να καταρτίσουν οι ίδιοι ένα Πρόγραμμα Οικονομικής Πολιτικής για την πατρίδα τους, αλλά το εξής:

⁷ Βλέπε Lange (1945), Στάλιν ([1952] 1977), και Χιου (1986).

Δεδομένου ότι, σύμφωνα με τα ίδια χείλη, σωτήριος προορισμός για τη χώρα μας είναι η – μέσω αξιοποίησης της δημόσιας ακίνητης περιουσίας – μετατροπή της σε «τουριστική κατοικία για εύπορους «*baby boomers*» που επιθυμούν να ζήσουν για μεγάλο χρονικό διάστημα στον Ευρωπαϊκό Νότο», σε τι θα μας χρησίμευαν τα Προγράμματα Οικονομικής Πολιτικής;

Έτσι, το τελικό συμπέρασμά μου, από τα δύο ζητήματα που έθιξα, είναι, λοιπόν, ότι η επιβληθείσα Οικονομική Επιστήμη και Πολιτική, λαϊκίστικη εκδοχή της οποίας είναι το δόγμα *TINA* («Δεν Υπάρχει Εναλλακτική»), πρώτο, είναι χωρίς ευσταθή θεμέλια και, δεύτερο, οδηγεί στη «σχεδιασμένη καθυπόταξη».

3. Οι Καταβολές του Έργου του Μπάτση

Κλείνοντας, θα υπογραμμίσω κάτι που ήδη υπαινίχθηκα, γιατί πολλά έχουν γραφεί και ειπωθεί για τον κύκλο που άνοιξε με την άφιξη του Νίκου Μπελογιάννη στην Ελλάδα, τον Ιούνιο του 1950, ενώ πολύ λιγότερα έχουν γραφεί για τον Δημήτρη Μπάτση. Πρώτα, όμως, θέλω να παρατηρήσω ότι, όχι σπανίως, τα γραφέντα και ειπωθέντα παραβλέπουν, κατά κανόνα, τη σύσταση περί Κριτικής Αφήγησης του Carl von Clausewitz: «Η κριτική αφήγησις διαφέρει της απλής αφηγήσεως ιστορικών γεγονότων, ήτις παραθέτει απλώς τα γεγονότα και άπτεται ως επί το πλείστον των αμεσωτάτων αιτιωδών σχέσεών των. [...] Εάν η κριτική επιθυμεί να επαινέσει ή να ψέξει το δρων πρόσωπο, πρέπει βεβαίως να τοποθετήσει εαυτήν ακριβώς εις την θέσιν του, όπερ σημαίνει, ότι οφείλει να συγκεντρώση πάντα όσα γνωρίζει και πάντα τα κίνητρα επί τη βάσει των οποίων ενήργησε το πρόσωπο εκείνο, και αφ' ετέρου να παραβλέψη παν ό,τι δεν έπρεπε ή δεν ηδύνατο να γνωρίζη τούτο, δηλαδή προ πάντων το επακολουθήσαν αποτέλεσμα.» (*Περί Πολέμου*, Βιβλίο Β, Κεφ. 5).

Το βιβλίο του Μπάτση «Η Βαρεία Βιομηχανία στην Ελλάδα» δεν είναι άσκηση διανοούμενου επί χάρτου. Είναι, αντιθέτως, έργο αφοσίωσης, με πολύ συγκεκριμένες καταβολές. Στο 7ο Συνέδριο του Κ.Κ.Ε. (Οκτώβριος 1945), ο Γραμματέας του Νίκος Ζαχαριάδης υποστήριξε, βάσει εκτενών στατιστικών στοιχείων και τεχνικο-οικονομικών υπολογισμών των Νίκου Κιτσίκη, Δημήτρη Μπάτση, και Δήμου Μέξη, ότι «[η] Ελλάδα μπορεί να στηριχτεί πάνω στις δικές της δυνάμεις και να μεγαλουργήσει αποχτώντας μια πραγματικά ανεξάρτητη οικονομική βάση. Μια πρωταρχική προϋπόθεση είναι η απαλλαγή μας από την οικονομική εξάρτηση από το ξένο κεφάλαιο, έτσι όπως την καθορίζει το πρόγραμμα της Λαϊκής Δημοκρατίας του Ε.Α.Μ.. [...] Το ξένο κεφάλαιο στο έργο του βρίσκει τους πιο πιστούς βοηθούς και βασικούς υποστηρικτές στην ντόπια χρηματιστική ολιγαρχία, που εξαρτιέται από το ξένο κεφάλαιο και συνεργάζεται μαζί του, και στα πολιτικά της κόμματα, που εκφράζουν και πραγματοποιούν την πολιτική εξάρτηση και υποταγή της χώρας στο κεφάλαιο

αυτό. Και όλοι, ανάμεσα τα άλλα, κάνουν και τούτο: Υποστηρίζουν ότι για τον έναν είτε τον άλλο λόγο δεν είναι δυνατή στην Ελλάδα η δημιουργία βαρειάς βιομηχανίας. [...] Το βασικό πρόβλημα που θα πρέπει πρώτα να λυθεί [...] είναι το πρόβλημα της μεταλλουργίας, κυρίως της παραγωγής σίδηρου, ατσαλιού και αλουμινίου. Μαζί μ' αυτό συνδέεται και θα πρέπει να λυθεί το πρόβλημα της ηλεκτρενέργειας. [...] Ο σκοπός μου ήταν ν' αποδείξω ότι η ιδέα για βαρεία βιομηχανία στην Ελλάδα είναι απόλυτα πραγματοποιήσιμη. Η συγκεκριμένη πια πραγματοποίηση θάναε έργο της Λαϊκής Δημοκρατίας, έργο που θα πρέπει πριν να βρει τη θεωρητική του διαφώτιση από τους ειδικούς μας. Δε θάταν άσκοπο οι ειδικοί μας αυτοί να καταπιαστούν, να καταρτίσουν και να δέσουν ολοκληρωμένο το πρώτο πεντάχρονο σχέδιο της νεοελληνικής Λαϊκής Δημοκρατίας, απλωμένο σε όλους τους τομείς και κλάδους. Θάταν και ένα είδος εξετάσεων μπροστά στο λαό ότι είμαστε ώριμοι για τέτοιες δουλειές.» (Ζαχαριάδης, 1945). Αυτόν, λοιπόν, το σκοπό υπηρετεί το βιβλίο του Μπάτση, το οποίο δημοσιεύθηκε δύο χρόνια μετά την εισήγηση του Νίκου Ζαχαριάδη.

Ο κύκλος που άνοιξε με την άφιξη του Νίκου Μπελογιάννη στην Ελλάδα και έκλεισε με την επιβολή της δικτατορίας, τον Απρίλιο του 1967, σφραγίστηκε με μεγάλες οδύνες και αίμα, αλλά και με στάσεις αταλάντευτες. Υπάρχουν τα δάκρυα της μετάνοιας που συνοδεύονται από λόγια πικρά και αναπόδεικτα, αλλά υπάρχουν και τα δάκρυα του αγώνα που συνοδεύονται από όρκο. Στην απομόνωση των φυλακών Μπογιατίου, τον Φεβρουάριο του 1972, ο Αλέκος Παναγούλης θα γράψει τον όρκο του:

*Τὰ δάκρυα ποὺ στὰ μάτια μας
θὰ δεῖτε ν' ἀναβρῦζουν
ποτὲ μὴν τὰ πιστέψετε
ἀπελπισιᾶς σημάδια.
Υπόσχεση εἶναι μοναχὰ
γι' Ἀγώνα ὑπόσχεση*

Αναφορές

Ελληνόγλωσσες

- Butler, E. (2019). *Σχολή σκέψης. 101 Φιλελεύθεροι στοχαστές. Οι ζωές και οι ιδέες των κορυφαίων υπερασπιστών της ελευθερίας, από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα*. Αθήνα: Φιλελεύθερος.
- Ζαχαριάδης, Ν. (1945). Τα προβλήματα της Λαϊκής Δημοκρατίας. Στο Ινστιτούτο Κοινωνικών Ερευνών Δημήτρη Μπάτση (Επιμ.). (2019). *Η Ελλάδα στο λάκκο των λεόντων της Ευρωπαϊκής Ένωσης* (σσ. 63–82). Αθήνα: Matura.
- Μπάτσης, Δ. ([1947] 1977). *Η βαρεία βιομηχανία στην Ελλάδα*. Αθήνα: Κέδρος.
- Στάλιν, Ι. Β. ([1952] 1977). *Οικονομικά προβλήματα του σοσιαλισμού στην Ε.Σ.Σ.Δ.* Αθήνα: Μνήμη.
- Steedman, I. ([1979] 1993). *Διεθνές Εμπόριο*. Αθήνα: Κριτική.

Ξενόγλωσσες

- Friedman, M. (1968). The role of monetary policy. *The American Economic Review*, 58(1), 1–17.
- Kurz, H. D. (2016). Reclaiming the ‘standpoint of the old classical economists’. In J. Courvisanos, J. Doughney, J., & A. Millmow, A. (Eds.), *Reclaiming pluralism in economics* (pp. 113–133). London: Routledge.
- Lange, O. (1945). Marxian economics in the Soviet Union. *The American Economic Review*, 35(1), 127–133.
- Steedman, I. (Ed.). (1979). *Fundamental issues in trade theory*. London: Macmillan.
- Xue, M. (1986). *China’s socialist economy. Revised version*. Beijing: Foreign Languages Press.